

KIRÁLYTISZTELET A RABBINIKUS HAGYOMÁNYBAN

RÁSI, a 11. század Tóra- és Talmud-kommentátorok óriása Jákov történetéből vezeti le a koronás fő tiszteletét: „És tudtára adták Jákobnak mondván: Ímé a te fiad József hozzád jő; és összeszedé erejét Izraél, s felüle az ágyon.” A hagyomány szerint ekkor *Jákov Joszefnek* nem mint fiának, hanem mint Egyiptom alkirályának adta meg a tiszteletet.¹ Az alábbiakban a zsidóság lojalitástechnikáinak hagyományos kereteit – tehát a *halacha*, illetve a rabbinikus hagyomány erre vonatkozó előírásait – fogom áttekinteni. Először vizsgáljuk meg, mi a helyzet Fáraóval kapcsolatban! Kezdetben természetesen itt is a királytiszteletet látjuk: *Joszef*, amikor Fáraó elé kell járulnia, megborotválkozik és ruhát vált.² *Joszef* testvérei Fáraó előtt ez utóbbi szolgálként aposztrofálják magukat.³ *Jákov*, amikor *Joszef* bemutatja őt Fáraónak, megáldja Fáraót.⁴ Ezzel szemben a rabbinikus hagyomány egésze „*róse*”-ként, gonoszként beszél arról a Fáraóról, amelyik nemcsak rabszolgaságba taszította *Joszef és testvéreinek* leszármazottait, a *Bné Jiszroelt*, hanem szembeszállt az Ö-valóval: „Mondta Fáraó: Ki az Ö-való, kinek szavára hallgassak, hogy elbocsássam Izraélt? Nem ismerem az Ö-valót és Izraélt sem fogom elbocsátani.”⁵ A Tórában a következő *micvák* vonatkoznak a zsidó királyra:

„...testvéreid közül tégy magad fölé királyt, nem tehetsz magad fölé idegen férfit, a ki nem testvéred. Csakhogy ne szerezzen magának sok lovat,⁶ és vissza ne vigye a népet Egyiptomba, azért hogy szerezzen sok lovat, az Ö-való pedig azt mondta nektek: ne

¹ *Berésisz* 48:2, *RÁSI ad loc.* A bibliai idézetek fordításai az úgynevezett *IMIT-Bibliából* valók. *Teljes kétnyelvű (héber-magyar) Biblia két kötetben.* Változatlan utánnymás. Budapest: Makkabi, 1994². A talmudi, illetve a rabbinikus irodalomból vett egyéb idézetek saját fordításaim.

² *Ibid.* 41:14.

³ *Ibid.* 47:10.

⁴ *Ibid.* 47:3-4.

⁵ *Semosz* 5:2.

⁶ Az egyiptomiak az Óbirodalom korában - úgy tűnik - nem ismerték a lovakat, használatuk csak a *hükszoszok* révén terjedt el. A Tórában kilencszer szerepel a ló (*'szusz'*) szó, mindannyiszor az egyiptomiakkal kapcsolatban.

térjtek többé vissza ezen uton. És ne vegyen magának sok nőt,⁷ hogy el ne térjen szíve; és ezüstöt meg aranyat ne szerezzen magának nagyon sokat. És léssen midőn majd ül királyi trónján, írja le magának könyvbe e tan másolatát abból, mely a levita papok előtt van. Legyen nála és olvasson benne élete minden napjaiban, hogy megtanulja félni az Ö-valót az ő Istenét, hogy megőrizze mind e tan szavait és a törvényeket, hogy megtegye. Hogy fölül ne emelkedjék szíve a testvérein és hogy el ne térjen a parancsolattól se jobbra se balra, azért hogy hosszú életű legyen uralmában ő meg fiai Izrael közepette.”⁸

A rabbinikus hagyomány nem túl pozitívan viszonyul a királyság intézményéhez, mert a próféta szerint a királyság egyedül az Ö-valót illeti: „És az Ö-való lesz király az egész földön, azon a napon lesz az Ö-való egy és a neve egy.”⁹

„A Bölcsék szerint a Szent, Áldassék, azt mondta: 'Ebben a világban kértetek királyokat, és királyok lettek Izraelben, és miattuk vesztetek el kard által.' Saul miatt hullottak el a Gilboa-hegyen. Honnan tudjuk? '...és megfutamodtak Izraél emberei a filiszteusok elől és elestek halottan a Gilboa hegyén’¹⁰ Dávid miatt járvány tört ki, ahogy írva van: 'És bocsátott az Ö-való dögvészt Izraélre...'”¹¹ Acháb miatt nem esett az eső Izraelnek, ahogy írva van: '...nem lesz ez években sem harmat, sem eső...'”¹² Cidkija miatt pusztult el a Szentély. Amikor Izrael látta, hogy mi sújtja őket királyaik miatt, mind így kiáltottak: 'Nem akarunk királyt, csak első királyunkat akarjuk!' ahogy írva van: 'Mert az Ö-való a bíránk, az Ö-való a törvényadónk, az Ö-való a királyunk, Ő megsegít bennünket.'”¹³ Amire az Ö-való azt felelte: 'életetekre, így fogok tenni.' Honnan tudjuk? Mert úgy áll: 'És léssen az Ö-való királyllyá az egész földön...'”¹⁴

Mindehhez hozzá kell tennünk, hogy a rabbinikus irodalomban három

⁷ A Misna szerint nem többet, mint 18-at; *mSzanhedrin* 2:4.

⁸ *Devorim* 17:14-20.

⁹ *Zecharja* 14:9.

¹⁰ *1Smuel* 31:1.

¹¹ *2Smuel* 24:15.

¹² *1Melochim* 17:1.

¹³ *Jesája* 33:22.

¹⁴ *Zecharja* 14:9. *Devorim rabbo* 5:11.

koronáról van szó: a Tóra, a papság és a királyság koronájáról.¹⁵ A papság koronája *Aharoné* és az ő leszármazottaié; a királyság koronája *Dovid hamelech* házáé. A Tóra koronáját viszont mindenki elnyerheti.¹⁶ Ráadásul, a *Misna* máshol arról beszél, hogy a Tóra-tanulás mindennél fontosabb, mindennel felér.¹⁷

A jeruzsálemi Szentélyben szolgáló főpapról az áll a Tórában, hogy „nagyobb testvéreinél”.¹⁸ A *Midrás* szerint, öt dologban kellett felülmúlnia a többi *kohént*: bölcsességben (Tóratudásban), kellemes kinézetben, fizikai erőben, vagyonban és életkorban. Ha ereje vagy kinézete nem volt megfelelő, felkenésekor csoda folytán ez megváltozott. Ha a leendő főpaprak nem volt vagyona, a többi *kohénnak* kellett számára összeadnia. Ugyanezek voltak a követelmények a királyokkal szemben is.¹⁹

A zsidó királyok uralkodási éveit mindig *niszán* hó 1-től számolták, a nem zsidó királyokét *tisré* 1-től.²⁰

A *TANACH* tanúsága szerint, királyválasztás először a Bírák korában vetődött fel, miután *Gidon ben Joás* háromszáz emberrel megszabadította a Bné Jiszroelt a hét évig tartó *midjani* uralom alól:

„Szóltak Izraél emberei Gideonhoz: Uralkodjál rajtunk te is, fiad is, fiadnak fia is, mert megsegítettél minket Midján kezéből. Szólt hozzájuk Gideón: Nem fogok én uralkodni rajtatok; az Ö-
való fog uralkodni rajtatok.”²¹

Ezt mondja *Dovid hamelech* is a Zsoltárokból: „Mert az Ö-
valóé a királyság, s ő uralkodik a nemzeteken.”²² Smuel próféta is tiltakozott, amikor a *Bné Jiszroel* azt kérték tőle, hogy állítson fölélük királyt.²³ Az Ö-
való azonban jóváhagyta a zsidók kérését, mondván Smuelnek, ne

¹⁵ *mAvosz* 4:17.

¹⁶ *RAMBAM, Misné Tora Hilchosz talmud Tora* 3:1.

¹⁷ *mPéo* 1:1.

¹⁸ *Vájikró* 21:10.

¹⁹ *Ibid.*; *Vájikró rabbo* 26:9. Vö. *bJoma* 18a; *bHorajosz* 9a.

²⁰ *bRos hasono* 3a.

²¹ *Softim* 8:22-23.

²² *Tehilim* 22:29.

²³ *lSmuel* 8:6.

haragudjon rájuk, mert „Nem ellened lázadtak, hanem Ellenem.”²⁴

A királytisztelet egyik, hagyomány által szentesített formája értelmében a Jeruzsálemi Szentélyben egyedül a királynak volt joga leülni, az oda zárandokló népnek nem. Ebből *Slomo hamelech* halála után komoly konfliktus származott: az immár kettészakadt ország északi része királynak, *Jerovom ben Nabot*nak nem engedték meg, hogy ő is helyet foglaljon. Sértődöttségében ezért gyengíteni akarta a nép kötődését az ország vallási központjához, a Jeruzsálemi Szentélyhez, illetve *Dovid hamelech* házához: megtiltotta a Jeruzsálemben történő zárandoklást. Határköként két bálványt – két aranyborjút! – állíttatott fel országa északi és déli határán, *Danban* – a *Targum* szerint ez későbbi nevén *Pamiasz* – és *Bész Kélben*: ettől kezdve az északi országrész lakóinak ezekhez kellett zárandokolniuk, és ott bálványt imádniuk.²⁵

A királyság dicsfényét a rabbinikus felfogás szerint az adja, hogy az Ö-való mintegy átenged a sajátjából a hús-vér ember földi királynak. Ebből a *felfogásból* következett, hogy a királyokkal szemben sokkal magasabb követelmények voltak érvényben, mint egy átlagemberrel szemben. Lássunk erre néhány példát!

Amikor Saul nem várt *Smuel* prófétára az áldozatbemutatással *Gilgálban*, ez utóbbi kifejezett utasítása ellenére, mert félt, hogy a nép elszéled mellőle, az Ö-való elhatározta, hogy elveszi tőle a királyságot, mert saját számítását az Ö-való utasítása elé helyezte. Amikor pedig – az Ö-való utasítása ellenére – életben hagyta *Agog amaléki* királyt, az Ö-való elhatározta, hogy fiaitól is elveszi a királyságot.²⁶ *Smuel hanovi* – az Ö-való parancsára – titokban felkeni az ifjú *Dovidot* királlyá.²⁷

Dovid hamelech házában Jeruzsálemben székelő királysága apáról fiúra öröklődött, ezért az egymást követő királyokat nem kellett felkenni. Csakhogy amikor *Dovid hamelech* nem engedte, hogy Saul unokája tisztázza magát szolgája vele kapcsolatos vádjai alól,²⁸ és úgy rendelkezett, hogy *Mefibosesz* és ennek gazdájára árulkodó szolgája, *Civo* osztozzanak Saul örökségén, mennyei hang (*bász kol*) mondta ki, hogy *Jorovom* és *Rechavom* ketté fogják osztani a királyságot [*Dovid*

²⁴ *Ibid.* 8:7

²⁵ *1Melochim* 12:27-29; *bSanhedrin* 101b. Vö. *JOSEPHUS, Antt.* 8:4:2.

²⁶ *1Smuel* 13:9-14, *Toszafoz* *jesénim bJoma* 22b-hez.

²⁷ *Ibid.* 16:13.

²⁸ *2Smuel* 19:30.

*hamelech örökségét].*²⁹

Az Ö-velő megígérte *Dovid hamelech*nek, hogy a királyság az ő utódainál marad mindaddig, míg ezek a Tóra szerint élnek.³⁰ Miután *Dovid* felvitette a frigyát Jeruzsálembe, az Ö-velő a következő áldást adta neki *Noszon* próféta által:

„midőn betelnek napjaid és fekszel őseidnél, akkor fenntartom utánad magzatodat, mely testedből származik és megszilárdítom királyságát. Ő épít majd házat nevemnek, s megszilárdítom királyságának trónját mindörökre. Én leszek neki atyjául és ő lesz nekem fiamul, a kit, ha bűnt követ el, megfenyítetek emberek vesszejével és emberfiak csapásaival; de szeretetem el nem távozik tőle, a mint eltávoztattam Saultól, a kit elmozdítottam előled. Maradandó lesz a háza és királyságod örökre előtted, trónod szilárd lesz örökké.”³¹

Ugyanezzel áldotta meg halála előtt *Dovid hamelech* fiát, *Slomót*:

„Azért, hogy fönntartsa az Ö-velő az ő igéjét, melyet szolt felőlem, mondván: ha majd megőrzik fiaid utját, járva előttem igazságban egész szívükkel és egész lelkükkel, mondom, nem fogy el neked ember Izrael trónjáról.”³²

A Szentély építésének befejezése után az Ö-velő (ismét) megjelent *Slomo hamelech*nek prófétai álomban: megígérte neki, hogy – ha utódai betartják a Tóra parancsolatait – királyságuk fennmarad; de ha nem, elűzetnek földjükről, és a Szentély is elpusztul.³³

Mint ismeretes, a zsidó királynak Dávid házából származónak kell lennie. Amikor római érdekek trónra segítették Heródest, trónkövetelőktől való félelmében egymás után likvidálta az akkor még élő és fellelhető összes Hasmoneus-leszármazottat: köztük második feleségét, *Mariammét*, az utolsó Hasmoneus király, II. *Hyrkanosz* lányát; a tőle származó két fiát, *Mariammé* szüleit és nagyon népszerű testvérét (mellesleg a saját első házasságából származó fiát is). A

²⁹ *bJoma* 22b, *bSabbosz* 56b.

³⁰ *2Smuel* 23:5; *1Melochim* 2:4; *Tehilim* 132:12.

³¹ *2Smuel* 7:12-16.

³² *1Melochim* 2:4.

³³ *Ibid.* 9:1-9; *Cf. Tehilim* 89:29:38; 132:10-12.

RAMBAN szerint ez volt a Hasmoneusok büntetése a „halachikus trónbitorlásért”, a Jákov által fiainak mondott prófécia megszegéséért: „Nem távozik el Júdától a fejedelmi pálca”.³⁴ Tegyük azonban hozzá, hogy nemcsak a királynak, hanem a babiloni száműzetésben a zsidó „önkormányzat” vezetőjének, a *rés galutának* (exilarcha) továbbá az ugyanezen funkciót *Erec Jiszroel*-ben betöltő *nászinak* is Dávid-házi leszármazottnak kellett lennie.

Az eddig elmondottak természetesen az első jeruzsálemi Szentély fennállásának időszakában önálló zsidó királyságra vonatkoznak. A helyzet gyökeresen megváltozott a Szentély pusztulása, az önálló királyság megszűnte után, a babiloni fogság kezdetével. Meg kellett határozni a száműzetéshez, az idegen uralomnak történt alárendelődéshez való viszonyt egyfelől, a nem zsidó királysághoz való viszonyt másfelől.

A még Jeruzsálemben tartózkodó *Jirmejo* (Jeremiás) próféta levelet küldött Babilóniába, a már ott levőknek. Ebben megígérte, hogy a száműzetés 70 évig fog tartani, és arra intette a *Bné Jiszroelt*, hogy törődjenek bele a száműzetésbe és ne lázadjanak ellene, hiszen az Ő-való bűneikért – mindenekelőtt bálványimadásért – büntette őket ezzel. Ugyanakkor megígérte, hogy az Ő-való a babilóniaiakon is bosszút fog állni. Felszólította továbbá a zsidókat, hogy imádkozzanak száműzetésük helyének békéjéért, mert ennek révén élhetnek ők maguk is békében.³⁵

A zsidóságnak a nem zsidó királysághoz való viszonyát ezzel egybevetően határozza meg a Misna is: „Imádkozz a királyság békéjéért, mert ha nem félnének a királyságtól, az emberek élve felfalnák egymást.”³⁶ Érdekes módon ez a szöveg szinte szó szerint megtalálható Shakespeare *Coriolanus*-ában.³⁷

Ugyanakkor a *Misna* arra is figyelmeztet, hogy legyünk körültekintőek a királysághoz való viszonyunkban, hiszen a hatalmasok

³⁴ *Berésisz* 49:10, *RAMBAN ad loc.*

³⁵ *Jirmejo* 29:7-10. Károli fordításában jólétéért áll.

³⁶ *mAvosz* 3:2; *bAZ* 4a; vö. *Tehilim* 124:2-3. A kifejezéshez – élve felfalnák egymást – vö. *Mislé* 1:12.

³⁷ „Mi baj? mit zúgtok minden piacon / Az érdemes tanács ellen, holott ő / Tart rendben *istenink* után? különben / Egymást fálnátok föl.” SHAKESPEARE, *Coriolanus*, 1. felv. 1. szín. Petőfi Sándor fordítása (1848).

<http://mek.oszk.hu/04500/04594/html/magyar.htm>. Utolsó letöltés: 2020. július 28.

csak a saját érdekeiket nézik: barátságosak, ha érdekük úgy kívánja, de magára hagyják az embert szüksége órájában.³⁸ A királyságot azonban nemcsak tisztelni kell, hanem félni is, hasonlóan az Ö-valóhoz: „Féljed az Örökkévalót, fiam, és a királyt, az elszakadókkal ne állj össze.”³⁹ A Talmud egy elszigetelt, ám rendkívül izgalmas adalékot szolgáltat témánkhoz: az Eszter-könyvben az szerepel, hogy amikor Eszternek a királyhoz kellett mennie a zsidók megmentése érdekében, „királyságba öltözött”.⁴⁰ A Talmud szerint ez azt jelenti, hogy megszállta a „*ruach hakodes*”, a szent szellem, szent inspiráció.⁴¹

A földi királysághoz való viszonyt – mint láttuk – természetesen az határozza meg, hogy a mennyei királyság lenyomatának tekintik. Egy talmudi elbeszélés szerint, R. *Silát* egy általa megkorbácsolt egyén feljelentette a kormányzatnál, hogy engedély nélkül ítélkezik. Amikor *Élijahu* próféta csodás fellépése megmentette a felelősségre vonástól, a rabbi a következőket mondta: „Áldott a Könyörületes, aki a földi királyságot a mennyei mintájára alkotta, és uralmat adott nektek, és az igazságosság kedvelőivé tett benneteket.”⁴²

A Bölcsék – *Ezra* és *Bész Dinje* – rendelete szerint, ha megpillantunk egy királyt, áldani kell az Ö-valót.

„Ha valaki megpillantja Izrael bölcseit, a következőt kell mondania: Áldott, Aki bölcsességéből adott az Őt félőknek. Más népek bölcseit ha megpillantja, ezt kell mondania: Áldott, Aki bölcsességéből adott teremtményeinek. Izrael királyait ha megpillantja ezt kell mondania: Áldott, Aki dicsőségéből juttatott az őt félőknek. Nemzsidó királyokat ha megpillant, ezt kell mondania: Áldott, Aki dicsőségéből juttatott teremtményeinek.”⁴³

A zsidó vallási törvényköny, a *Sulchán Áruch* ennek megfelelően rögzíti a királyokra mondandó áldás szövegét, megjegyezve, hogy nem zsidó királyra az Ö-való nevének és

³⁸ *mAvosz* 3:3.

³⁹ *Mislé* 24:21.

⁴⁰ *Eszter* 5:1.

⁴¹ *bMegila* 14a-15a.

⁴² *bBrachosz* 58a.

⁴³ *bBrachosz* 58a.

királyságának említése nélkül kell mondani az előírt szöveget.⁴⁴

Ezek alapján válik érthetővé-értelmezhetővé a *sabboszi* és a három zarándokünnepi istentisztelet rendjébe a Tóraolvasás után beiktatott – *hanoszén tesuo lamlochim* [*'Ki segedelmet adott a királyoknak...*']⁴⁵ kezdetű – könyörgés az éppen regnáló királyért és királynéért. Ennek szövege pontosan azt fogalmazza meg, amiről fentebb szó volt: az Ö-való adjon egészséget és hosszú életet az uralkodópárnak és ültessen szívükbe, valamint tanácsadóik és minisztereik szívébe jóindulatot a zsidók iránt, hogy békében és nyugalomban élhessenek az ország többi lakosával együtt.⁴⁶

FÉNYES, BALÁZS

ROYAL WORSHIP IN THE RABBINIC TRADITION

The crowned head was seen as a reflection of divine glory, according to the blessing pronounced on the monarch. Rashi derived the honor given to the crowned head from the story of Jacob: Jacob gave this honor to his own son, not as a son, but as the viceroy of Egypt (Gen 48:2 Rashi). Rashi also referred to Jeremiah to emphasize that the kings of the nations should also be prayed for, noting that seventy oxen were presented as sacrifices for the seventy nations of the world during Succoth. One of the thirteen attributes of the Eternal is mercy. One Viennese version of the prayer for the king expresses the idea that the divine attributes reflected in the person of the king come from the Eternal: "May the Merciful One put mercy in the heart of the king and in the hearts of his ministers and advisers, that they may do good to us and to all Israel in his days and in our days, and may Israel dwell in peace." A verse in Proverbs highlights the importance of the king's righteous and merciful conduct for the stability of his throne: "Mercy and righteousness shall keep the king safe, and with mercy shall he support his throne."

⁴⁴ *Sulchán Áruch Orech Chájjim Hilchos brachos* 224:8.

⁴⁵ *Tehilim* 144:10. Az *IMIT*-Biblia fordítása hibás: a héber szövegben az *adni* ige *jelen* időben áll és nem múltban.

⁴⁶ Lengyelországban az első világháború után a király helyére a köztársasági elnököt iktatták be az ima szövegébe.